

“El pronoms del grec d’època arcaica”

1.Introducció ⁶

1.1. Objectius i metodologia

L’article que presentem té com a objectiu establir un corpus de l’ús de la classe pronominal als gèneres literaris de l’èpica i la lírica arcaica, com a eina per a l’anàlisi en matèria d’història de la llengua, de dialectologia i de literatura. Prenem com a objecte d’estudi doncs, els pronoms al grec de l’època arcaica, des del grec comú que podem reconstruir mitjançant la comparació, tant interna com externa, fins a l’època de dialectalització; el període abastaria, per tant, una cronologia que aniria entre 1500 i 700 aC, aproximadament. Això inclou tant l’època micènica com la major part de l’època arcaica. La primera comprèn entre si no abans el 1325 aC com a *terminus post quem* i el 1175 aC com a *terminus ante quem* ⁷, amb una abundosa documentació de palau trobada a excavacions arqueològiques de Creta, el Peloponès, l’Àtica i Beòcia, sense que puguem descartar, donada la gran àrea d’influència del comerç micènic, que se’n trobin restes arreu de la Mediterrània Oriental i a altres zones geogràfiques d’Europa, Àfrica i Àsia. La segona, l’època arcaica, es sol situar entre el segle VIII i l’any 480 aC, la data de la batalla de Salamina, però probablement hem de situar l’origen amb l’aparició de l’alfabet grec, que una datació alta estableix cap al 875 aC ⁸. D’altra banda, per a la fi de l’època arcaica potser fóra més adient una datació també més alta, que coincidís amb les reformes de Soló, cap als inicis del segle VI.

El període que hem indicat cobreix l’època de producció dels gèneres de l’èpica homèrica i la lírica arcaica, amb autors com Homer, Hesíode, Arquíloc i Estesícor. Dins la lírica arcaica mirarem de diferenciar, en raó de les respectives llengües literàries, els gèneres de la lírica coral, l’elegia i el iambe.

---

⁶ Aquest article és fruit del treball s’ha desenvolupat dins el programa ‘Aprèn a investigar’ de la Universitat de València, entre les línies d’investigació existents al Departament de Filologia Clàssica, més concretament al si del Grup d’Investigació en la Recepció de les Literatures Clàssiques, UV-773, en la seva línia de recerca ‘Lingüística grega’ sota la direcció del professor Jordi Redondo i Sánchez.

⁷ Y. DUHOUX, “Mycénien et écriture grecque”, in A. Morpurgo-Davies & Y. Duhoux (edd.), *Linear B: A 1984 Survey*, Louvain-la-Neuve 1985, 7-74, pàg. 9: *Les attestations de cette écriture se situent toutes à l’Helladique et au Minoen Récents IIIb, c’est-à-dire entre la fin du XIVe et tout le début du XIIe siècle avant notre ère.*

⁸ J. NAVEH, "Some Semitic epigraphical considerations in the antiquity of the Greek alphabet", *AJA* 77, 1973, 1-8; cf. G. BURZACHECHI, “L’adozione dell’alfabeto in mondo greco”, *PdP* 31, 1976, 82-102 i A. WILLI, “Kadmos ἀνέθηκε: zur Vermittlung der Alphabetschrift nach Griechenland”, *MH* 62, 2005, 162-171.

Per raons metodològiques ens hem centrat en els testimoniatges literaris dels pronoms, per la qual cosa hem exclòs les fonts no literàries amb l'única excepció de les tauletes micèniques. Certament, aquestes fonts no solen aportar gaires dades sobre gran part de les subclasses pronominals, el que les fa menys interessants per al present estudi. Endemés, la utilització de fonts epigràfiques fa necessari el concurs de tècniques filològiques específiques per a la fixació del text transmès, el que representa una dificultat afegida que hagués endarrerit l'elaboració de l'estudi.

L'exclusió de les fonts epigràfiques i no literàries en general no condiciona gens l'atenció a tota mena de dialectes verticals. De fet, només a les inscripcions privades apareix de manera decidida la integració de solucions no literàries, pròpies de l'acció innovadora de la llengua parlada, mentre que les inscripcions públiques solen reproduir un tipus de llengua molt conservador. D'altra banda, la naturalesa de la llengua literària del iambe, així com la d'alguns autors de lírica coral –Alcmà, Corinna– possibilita tanmateix la incorporació a l'estudi de les esmentades innovacions.

El corpus de textos ha abastat, doncs, d'una banda, el material tablètic de l'anomenat Lineal B; d'una altra, la *Iliada* i l'*Odissea* homèriques, i el gènere líric de la lírica coral fins a Baquilides. Dades provinents de textos no literaris d'època dialectal han sigut utilitzats com a referència per tal de contrastar-les amb els resultats obtinguts de l'anàlisi de les obres literàries indicades.

D'acord amb el pla de treball previst, els objectius que a la conclusió del present estudi hauríem d'atényer són els següents:

En primer lloc, hauríem de revisar el sistema pronominal heretat de l'indoeuropeu i establir, per consegüent, les innovacions introduïdes dins la fase del proto-grec i del grec comú, per tal d'obtenir un índex de formes susceptibles, d'una banda, d'un desenvolupament dialectal, i, d'una altra, d'una integració dins la llengua literària. Segonament, hauríem d'identificar aquelles formes pronominals pròpies del sistema de la llengua i plenament rendibles per a tota mena de comunicació d'aquelles altres que han estat creades per raons literàries o estilístiques. Finalment, hauríem d'adscriure les innovacions més recents, i pròpies per tant de la fase de dialectalització, als grups dialectals corresponents.

La metodologia de treball es basarà en els principis de la filologia: depuració d'aquelles formes viciades pel procés de transmissió textual; estudi de la relació entre l'aparició de determinades formes i les necessitats expressives de l'autor –convencions pròpies del gènere literari; marc comunicatiu; *persona loquens*; existència de tòpics o de precedents dins la tradició literària-; imbricació de l'ús d'aquestes formes dins l'estil propi de l'autor. L'anàlisi dels textos es farà a partir tant de les edicions proveïdes del més complet comentari lingüístic, com de les monografies i articles dedicats a la llengua dels corresponents gèneres i autors.

1.2. La naturalesa i el lloc dels pronoms dins la història de la llengua

La investigació que projectem té la seva base metodològica en el caràcter patrimonial de la classe de paraules dels pronoms, especialment els personals. És a dir, dins del lèxic d'una determinada llengua, en aquest cas el grec antic, els pronoms tenen un inconfusible origen en la llengua mare, en aquest cas l'indoeuropeu, i més en concret l'indoeuropeu predialectal, fins al punt que difícilment s'admet dins d'aquesta classe de paraules manlleus procedents d'unes altres llengües ⁹.

Tanmateix, la lingüística indoeuropea sol plantejar-se l'estudi de la classe pronominal com un d'especialment complex, atesa la seva pretesa diferenciació morfològica respecte de les classes nominals. En contraposició amb aquestes, per a

---

⁹ J. REDONDO, "Reflexions sobre les classes de paraules en grec antic", *Sintagma* 21, 2009, 39-52, pàg. 41: *És evident que el pronom pertany morfològicament al sistema dels deíctics, i que s'hi vincula estretament als plans i funcional i significatiu. Tot i això, el nom d'ἀντώνυμα, substituït del nom, li escau molt bé, car les seves aptituds com a referent no anorreen l'equiparació a tots els nivells amb el substantiu. Podem afegir que el pronom, tant a les subclasses anafòriques –pronoms demostratius, relatius, interrogatius i indefinits- com a les no anafòriques –pronoms personals, reflexius i possessius-, representa la incorporació del sistema deíctic a les classes nominals. Ratifica la nostra asserció el fet que la flexió dels pronoms palesa nombrosos arcaïsmes alhora que moltes innovacions tardanes i dialectals, a més de molts casos de desenvolupament paral·lel: anotem, només entre els arcaïsmes, 1) l'existència de desinències específiques d'aquesta classe de paraules, com ara *-d per als casos directes de singular dels inanimats, cf. gr. ὄντι < *yod-kuid, τίπτε < *kuid- kue, cf. a.i. yad, llat. id, gòt. thata, etc., *-eH3 per al nominatiu de singular i els casos rectes de dual del pronom personal de primera persona, cf. gr. ἐγώ, a.i. aham, llat. ambo, *-Ø per a l'acusatiu de singular a ἐμέ/με, σε, ἐ, σφε, etc.; 2) l'oposició de casos o de nombres mitjançant formacions supletives: ἐγώ/με, ἐγώ, νό, ἡμεῖς, etc.; 3) la indiferència dels pronoms personals, indefinits, interrogatius i part dels reflexius a l'oposició de gènere, cf. σύ, τίς, τις, σφε enfront del més recent ἑαυτόν, etc.; 4) l'existència de dobles emfàtics, cf. ἐμέ/με, etc.; 5) la perllongació de dobles fono-morfològics, cf. *-i:n/-in al datiu de plural dels pronoms personals; i 6) l'existència de gaps o buits al paradigma, cf. nominatiu de singular del pronom personal de tercera persona. Quant als desenvolupaments dialectals, es fan presents cada cop més.*

No obstant aquestes consideracions, és clar que hi ha una diferència substancial entre els pronoms -amb independència de l'heterogeneïtat d'aquesta classe- i les classes purament deíctiques. Ens referim a la marcada incompatibilitat entre deixi i flexió, resolta mitjançant usos flexius particulars com els que hem esmentat més amunt, però que en el fons es deu a la parcial i insuficient acomodació d'un paradigma flexiu a paraules d'origen deíctic.

Haudry els pronoms tindrien una base deíctica inassequible als mecanismes i funcions propis de la flexió ¹⁰. Una opinió més flexible és la de Beekes, segons el qual la flexió pronominal existeix, certament, tot i que seria d'origen recent i en qualsevol cas oposada a la de les classes nominals ¹¹. Hi ha, però, una altra perspectiva més oberta a un estudi regular i integrat de la classe pronominal, atès que el model morfològic d'aquesta seria el mateix que el de les classes nominals, com estableix Szemerényi ¹². No hi fa gens de nosa l'existència a la morfologia pronominal de determinades particularitats, nombroses i significatives fins i tot. Entre aquestes s'han de comptar el supletivisme, l'ús de desinències específiques, el reforçament mitjançant partícules i la total indiferència pel que fa a l'oposició de gènere als pronoms personals, i parcial als pronoms demostratius i interrogatius. Davant d'aquestes particularitats, que una separació entre classes nominals i pronominals definiria com a anomalies, hi ha un fenomen que s'ha de considerar i avaluar com a prova conclouent del fet que ambdues classes tenen un origen i una evolució paral·lels: les innovacions compartides i els transvasaments d'elements entre unes i altres classes mostra com han d'ésser estudiades de manera conjunta.

Ultra la consideració de la classe pronominal com una més dins les classes flexives, per als interessos del present estudi les particularitats que hem esmentat, unides al fet que els pronoms presenten també la tendència a refer llurs paradigmes per tal d'evitar un desgast més acusat que a altres classes, faciliten la tasca d'identificar fenòmens remarcables des del punt de vista de la història de la llengua.

2. La teoria sobre les llengües literàries de la poesia grega a les èpoques homèrica i arcaica

La més antiga *theoria recepta*, la influència de la qual es fa notar fins a l'actualitat, és aquella que reivindica les fases de composició de l'èpos homèric, entès

---

¹⁰ J. HAUDRY, *L'indoeuropéen*, Paris 1979, pàg. 65: *Les thèmes pronominaux sont constitués sur la base de particules invariables de phrase.*

¹¹ R. S. P. BEEKES, *Comparative Indo-European Linguistics. An Introduction*, Amsterdam - Philadelphia 1995, pàg. 201: *The history of pronouns is often difficult to trace (...). It seems that the inflection is partly recent, perhaps post-PIE. Insofar as there was inflection, it was often different from the substantive.*

¹² O. SZEMERÉNYI, *Einführung in die vergleichende Sprachwissenschaft*, Darmstadt 1893, pàg. 215: *Obwohl die Flexion des Pronomens von der des Nomens und Adjektivs prinzipiell nicht verschieden ist, gibt es dennoch einige Eigentümlichkeiten, die das Pronomen von den Nomina abheben.*

com a gènere fundacional de la literatura grega; aquestes fases haurien sigut, consecutivament, l'eòlia i la jònia ¹³.

Es deu a Fick la teoria, recolzada en determinada notícia deguda als gramàtics Dicearc i Zòpiros, que l'èpica homèrica s'havia compostat inicialment en eoli ¹⁴. En realitat, Fick defensava que la pràctica totalitat de la poesia grega antiga s'havia transmès en dialectes diferents dels originals ¹⁵. D'una manera o d'una altra, la teoria de les fases ha arribat a la recerca més recent mitjançant investigadors com Nagy:

I maintain that there is incontrovertible evidence for an Aeolic phase in the form of distinctly Aeolic features embedded in the formulaic system of Homeric diction. I also maintain that these features complement the distinctly Ionic features that are likewise embedded in this formulaic system. In order to prove the existence of such embedded Aeolic and Ionic features, it is essential to locate not their linguistic archaisms but rather their linguistic innovations. Examples of such innovations include the Aeolic perfect participle in ovr and the Attic-Ionic particle ἄν¹⁶.

La formulació més recent és la de Maslov, el qual insisteix a defensar l'existència d'una llengua literària prehomèrica, de base eòlia, de la qual haurien derivat tant l'èpica com la lírica coral:

---

¹³ D. HAUG, *Les phases de l'évolution de la langue épique*, Göttingen 2002; R. WACHTER, "Grammatik der homerischen Sprache", in J. LATACZ (ed.), *Homers Ilias: Gesamtkommentar. Prolegomena*, München 2000, 61-108; "Greek dialects and epic poetry: did Homer have to be an Ionian?", in M.B. HATZOPOULOS (ed.), *Φωνής χαρακτηρ ἔθνικός. Actes du Ve Congrès International de Dialectologie Grecque*, Paris 2007, 317-328; contra, D.G. MILLER, *Homer and the Ionian epic tradition: some phonic and phonological Evidence against an Aeolic 'phase'*, Innsbruck 1982; G.C. HORROCKS, "The Ionian epic tradition: was there an Aeolic phase in its development?", in J.T. Killen, J.L. Melena & J.-P. Olivier (edd.), *Minos 20-22. Studies in Mycenaean and Classical Greek presented to J. Chadwick*, Salamanca 1997, 269-294; H. PARKER, "The linguistic case for the Aiolian Migration reconsidered", *Hesperia* 77, 2008, 431-464.

¹⁴ A. FICK, *Die homerische Odyssee*, Göttingen 1883; *Die Entstehung der Odyssee und die Versabzählung in den griechischen Epen*, Leipzig 1910.

¹⁵ A. FICK, *Die homerische Ilias nach ihrer Entstehung betrachtet und der ursprünglicher Sprachform wiederholt*, Göttingen 1886, pàg. 3: *es ist nahezu unerhört, dass einer dieser älteren Texte rein in seiner ursprünglicher Fassung auf uns gekommen wäre, sie sind vielmehr sämtlich mehr oder weniger gründlich in eine andere ihnen ursprünglich fremden Sprachform übergegangen, meist in die neuattische (κοινή), doch sind durch missverständnis auch in dorische Texte (Alkman) äolische, in altattische (Solon) ionische, in altionische epische Formen hineingetragen worden.*

¹⁶ G. NAGY, *Greek: An Updating of a Survey of Recent Work*, Cambridge – Washington 2008, pàg. 62.

(...) *It is obvious that the same forms (...) which are usually described as Doric in the case of choral lyric, but as Aeolic in the case of epic, must be treated as ancient Aeolic in both cases*¹⁷.

El recolzament final d'aquesta teoria es troba al mite del retorn dels Heraclides –difòs només a partir de l'època clàssica-, que a parer de molts crítics plasmava d'una manera narrativa el que haurien sigut els moviments migratoris dels indoeuropeus en la seva colonització de l'Hèl·lade. Així ho expressava Meillet al seu *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*:

*Une migration de peuples ne se produit pas d'un seul mouvement. Des groupes se détachent les uns après les autres, et il y a des séries d'invasions successives jusqu'à ce que le pays visé soit tout entier occupé. En ce qui concerne la Grèce, on ne sait rien de positif sur ces mouvements successifs; mais on a du moins quelques témoignages obscurs sur le dernier en date, sur l'invasion dorienne, qui a été postérieure aux autres. Les hordes d'envahisseurs n'appartiennent pas toujours à un même groupe du peuple d'origine; si peu qu'on sache de la colonisation grecque, il est en tout cas certain que les colons qui partaient pour une même expédition appartenaient souvent à des cités distinctes. Il y a donc eu –ou pu y avoir– des mélanges de dialectes parmi les hommes qui ont formé les groupes de la conquête. L'un des parlars a pris le dessus dans le groupe: chaque colonie grecque relève d'un dialecte défini. Mais on ne sait pas ce qui a pu, dans chaque groupe, subsister des autres éléments composants*¹⁸.

Si el mateix Meillet accepta que l'anomenada *invasió dòria* desvetlla molts dubtes, l'estat actual de la qüestió sembla més que clarament decantat en favor d'una absoluta revisió no només d'aquest concepte fantasmagòric, ans també del recurs a les migracions com a font d'explicació de la diversitat dialectal. López Eire s'hi refereix en els termes següents:

Recurrir a las migraciones para explicar cambios culturales o discrepancias dialectales es un expediente excesivamente fácil y por ello escasamente convincente. Es cierto que migraciones, movimientos de pueblos, Völkerwanderungen, los ha habido, y que algunas veces han dejado tras de sí cantidad apreciable de huellas que los confirmen; así, por ejemplo, las migraciones eslavas en la península balcánica que tuvieron lugar entre los siglos VI y VII d. d.C.; pero, aun en este caso, el testimonio de los topónimos y ciertos vestigios permiten ratificar la información literaria acerca de estas invasiones. Ahora bien, de la de los dorios no ha

---

¹⁷ B. MASLOV, "The dialect basis of choral lyric and the history of poetic languages in archaic Greece", *SO* 87, 2013, 1-29, pàg. 16.

¹⁸ A. MEILLET, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, Paris 1975⁸, pàg. 80.

*quedado el más mínimo apoyo que confirme la leyenda del ‘retorno de los Heraclidas’ entendida como la invasión de una estirpe griega hasta entonces alejada de las demás*¹⁹.

No sembla aconsellable, doncs, remetre la història de la llengua grega a la successió de migracions, caracteritzada cadascuna d’elles per un biaix dialectal concret, com s’havia cregut des de Kretschmer²⁰. Des del punt de vista de la història de la llengua i de la dialectologia gregues, resulta inviable la singularització de cap estàndard dialectal a l’època postmicènica i abans de l’època arcaica:

*En consecuencia, el dialectólogo no puede aceptar que el dialecto dorio-nordoccidental se haya desarrollado al margen del resto de los demás dialectos griegos. Habrá, pues, que olvidar el ‘retorno de los Heraclidas’ y será necesaria una mayor tolerancia con relación a aquellos versos homéricos, según los cuales, al lado de los eteocretenses y cidones, cohabitan Creta los aqueos y los dorios*²¹.

Una segona teoria, més recent, és la de la doble escola poètica: una de septentrional o eolo-dòria, que seria a la qual s’adscriurien els autors de lírica coral i alguns d’èpica –Hesíode, Tirteu, Teognis-; i una de meridional o continental, de caire aqueo-joni, dins la qual hom inclouria la tradició èpica, i que devia tindre com a precedent, tant al pla lingüístic com al literari, la societat micènica.

El primer a proposar que tant la llengua de la lírica coral com la de la monòdia lèsbia havien de conservar restes del passat literari micènic fou Gallavotti²². Tot seguint el seu deixant, Pagliaro hi afegia la teoria que l’hexàmetre provenia de la combinació de metres eolis, tot recolzant igualment la idea que la cultura micènica es trobava a l’inici de tot el posterior desenvolupament de la poesia grega²³. La seva argumentació ha sigut

---

¹⁹ A. LÓPEZ EIRE, “El retorno de los Heraclidas”, *Zephyrus* 28-29, 1978, 287-297, pág. 293.

²⁰ P. KRETSCHMER, “Zur Geschichte der *griechischen Dialekte*”, *Glotta* 1, 1909, 1-59.

²¹ A. LÓPEZ EIRE, “El retorno...”, pág. 297.

²² C. GALLAVOTTI, “I documenti micenei e la poesia epica”, in *Poesia epica. Atti del convegno internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione*, Roma 1968; *La lingua dei poeti eolici*, Bari - Napoli 1948; “Tradizione micenea e poesia greca arcaica”, *Atti e memorie del I Congresso Internazionale di Miceneologia*, Roma 1968, 831-861. Prèviament, aquest autor ja havia reivindicat l’adscripció dialectal del micènic a un grup proto-eoli, cf. “Il carattere eolico del greco miceneo”, *RFIC* 36, 1958, 113-133. S’adhereix a la teoria de Gallavotti R. CANTARELLA, “Omero, tra formula e poesia”, *Poesia epica. Atti del convegno internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione*, 63-77, pág. 65; la rebutja, en canvi, L.A. STELLA, *Tradizione micenea e poesia dell’Iliade*, Roma 1978.

²³ A. PAGLIARO, “Origine liriche e formazione agonale dell’epica greca”, in *Poesia epica. Atti del convegno internazionale sul tema: La poesia epica e la sua formazione*, 31-58, pp. 38-39: *Il fatto che l’esametro è risultato dall’unione di metri brevi eolici e gli eolismi, che in notevole numero appaiono nella lingua d’arte dei poemi omerici, incoraggiano a pensare che la fase intermedia fra il canto lirico dei*

represa per Negri, segons el qual la llengua literària micènica hauria influït tant en la poesia èpica com en la lírica coral ²⁴.

Correspon a Pavese l'autoria de la teoria que dibuixa les dues escoles poètiques, septentrional i meridional. A parer seu, la llengua homèrica deriva més o menys directament del dialecte micènic:

*La lingua della tradizione poetica che per noi è rappresentata da Omero, trae alcuni dei suoi elementi da lontana epoca micenea, od almeno submicenea (...): dunque il filone principale di questa lingua è miceneo-ionico, e la lingua poetica che lo contiene può essere chiamata meridionale*²⁵.

Una tradició diferent, en canvi, és la de l'escola septentrional, basada en les formes del dialecte eoli:

*Esiste inoltre un'altra lingua poetica, che si distingue da quella omerica per un impiego più generoso di settentrionalismi (...); questa lingua, a noi nota da Esiodo e da altri poeti continentali come Tirteo e Teognide, coincide, nei suoi elementi organici distintivi, con la lingua della lirica corale, e può essere indicata nel suo complesso come la lingua della tradizione poetica settentrionale*²⁶.

La llengua de la lírica coral devia haver tingut, sempre segons Pavese, un caràcter mixt, format per la juxtaposició d'elements manllevats a totes dues escoles:

*Ho mostrato che nel complesso della lingua corale non esistono dorismi veramente digni di questo nome, e che comunque, anche nel caso particolare costituito da Alcmane, essi non sono organici, nel senso che non entrano nella compagine della lingua, quale essa è determinata dal metro. La lingua corale è composta di una serie di elementi meridionali, che sono dovuti a quel ramo della tradizione aedica rappresentata da Omero, e da una non meno cospicua serie di elementi settentrionali*²⁷.

---

primordi e l'epos recitativo possa essere, per l'appunto, rappresentato dalla canzone epico-lirica. La teoria de l'origen eoli de l'hexàmetre remunta a W. SCHULZE, *Quaestiones epicae*, Gütersloh 1892, pp. 374-376.

²⁴ M. NEGRI, *Miceneo e lingua omerica*, Firenze 1981, pàg. 82.

²⁵ C. O. PAVESE, *Tradizioni e generi poetici della Grecia arcaica*, Roma 1972, pàg. 20; cf. C. Brillante, "La lingua della lirica corale", *QUCC* 23, 1987, 145-153.

²⁶ C. O. PAVESE, *Tradizioni...*, pàg. 21.

²⁷ C.O. PAVESE, *Tradizioni...*, pàg. 107.

D'altra banda, devem a Pavese una indubtable aposta per una anàlisi literària renovada i no pas dependent de les teories dels antics, ni de les lingüístiques, ni de les literàries, ni de les històriques, ni de les mitològiques. D'aquesta *tabula rasa* resulta la consideració d'una llengua poètica que utilitza, però sense dependre'n, la varietat dialectal:

*Nella Grecia arcaica non vi erano 'dialetti' diversi, ipostaticamente riservati ai diversi generi poetici (ionico per l'epica, dorico per la lirica, come si usa dire), ma una lingua poetica sostanzialmente unitaria, costituita da una sorta di continuum poetico che si differenziava per gradi in ragione di due fattori principali: il ritmo più o meno dattilico della composizione e gli elementi metricamente organici di cui le tradizioni regionali disponevano. La coloritura dialettale degli elementi equivalenti dipendeva invece dell'ambiente dialettale in cui la poesia era composta e/o trasmessa*²⁸.

Ben a la inversa, hi ha hagut també l'intent de separar els gèneres de l'èpica i de la lírica coral, bo i fent d'aquesta darrera la continuadora de la poesia micènica. El punt de partença de Trümpy, més que no un de positiu, és un de negatiu, ço és, la manca de relació directa entre el color dialectal dori i la llengua de la lírica coral:

*Hingegen –so scheint es mir– lässt die im Kapitel (I) gemachte Untersuchung den Verdacht aufkommen, die Chorlyrik sei vielleicht nicht so ausgeprägt dorisch, wie man es gemeinhin annimmt, und auch ihre Herkunft müsse also nicht speziell dorisch sein*²⁹.

A despit de la valoració que ens mereixi des del punt de vista dels resultats obtinguts, ens interessa de destacar com Trümpy continua fidel al model de les dues escoles poètiques, septentrional i meridional.

La problemàtica de totes dues teories des del doble punt de vista de la història de la llengua i de la dialectologia apunta a la impossibilitat d'acceptar-les com a eina per a l'anàlisi dels gèneres literaris a l'època arcaica. Sobta, per exemple, que un dels arguments més emprats per tal de caracteritzar la llengua homèrica com a eòlia sigui encara el relatiu als datius en $-\epsilon\sigma\sigma\iota$ ³⁰, el caràcter dialectal dels quals sembla més que

---

²⁸ C.O. PAVESE, *Tradizioni...*, Roma 1972, pp. 270-271.

²⁹ C. TRÜMPY, *Vergleich des Mykenischen mit der Sprache der Chorlyrik. Bewahrt die Chorlyrik eine von Homer unabhängige alte Sprachtradition?*, Bern 1986, pàg. 116.

³⁰ A. BLANC, "Langue épique, parler des aèdes et datifs en $-\epsilon\sigma\sigma\iota$ ", in F. Biville & I. Boehm (edd.), *Autour de Michel Lejeune*, Lyon 2009, 137-151.

dubtós. Assenyala López Eire com llur distribució dialectal no coincideix amb la de les parles eòlies –es troba a l’argiu, el corinti, l’eleu, el focidi i el locri-, el que en cap cas no s’ha d’explicar mitjançant el recurs a un hipotètic substrat:

(...) *Es notorio el hecho de que los dativos de plural en –εσσι de nombres atemáticos, que se atestiguan en lesbio, tesalio, beocio, focidio, locrio, corintio, eleo y argivo, y que normalmente han venido considerándose característica particular del eolio, no aparecen ni en arcadio ni en chipriota, y sin embargo rebasan el límite dialectal del eolio en época histórica. Por otra parte, dativos de plural en –σι existen en dialectos llamados eolios, sin que sea ello motivo, a nuestro juicio, para recurrir al sustrato. Tampoco ha de explicarse por sustrato la aparición de –εσσι en dialectos no eolios*³¹.

(...) *La desinencia –εσσι no puede ser considerada, sin desconfianza, rasgo dialectal eólico (pues supera los límites del eolio, se infiltra en los dialectos dóricos y en Homero y además coexiste con la desinencia –σι) etc.*³².

Idèntica anàlisi llegim a Lazzeroni, autor del treball més recent sobre la qüestió³³. En realitat, i segons el que ja hem apuntat més amunt, la formació de la divisió dialectal s’ha de datar en època posthomèrica i fins i tot ben avançada l’època arcaica, el que fa inversemblant la cerca de dialectalismes a l’èpica més antiga. A més a més, la definició d’un dialecte qualsevol s’ha de fer a partir de les seves innovacions exclusives, mentre que l’ús d’innovacions compartides i eleccions té un valor identificatiu menor. Per al cas del dori, per exemple, López Eire i Méndez Dosuna enumeren les innovacions pròpies de les parles dòries, que són compartides amb el beoci, l’arcadi, l’àtic, el lesbi o el tessali, a tall de citar-ne alguns dialectes³⁴. I el mateix havia fet Risch en caracteritzar el dialecte lesbi com a un de format en època recent, segons que ho indiquen les nombrosíssimes innovacions manllevades al dialecte joni continental, i que contrasten amb el caire arcaïtzant dels tessalis oriental i occidental³⁵. La relativa manca de pertinença de les connotacions d’‘innovador’ i ‘arcaïtzant’ es desprèn de l’observació següent de López Eire:

---

³¹ A. LÓPEZ EIRE, “En busca de la situación dialectal del jónico-ático”, in *Simposio de civilizaciones*, Barcelona 1973, pp. 247-278, pàg. 263.

³² A. LÓPEZ EIRE & J.V. MÉNDEZ DOSUNA, “El problema de los dialectos dóricos y nordoccidentales”, *Em* 48, 1980, 15-30, pp. 26-27.

³³ R. LAZZERONI, “Il dativo eolico in –essi. Un caso di rianalisi”, *AGI* 73, 1988, 12-24.

³⁴ A. LÓPEZ EIRE & J.V. MÉNDEZ DOSUNA, “El problema...”, pàg. 20.

³⁵ E. RISCH, “Die Gliederung der griechischen Dialekte in neuer Sicht”, *MH* 12, 1955, 61-76.

(...) *Los dialectos griegos se reparten equitativamente los arcaísmos y las innovaciones y comparten muchas elecciones. Por eso decíamos que ninguno es puro, del mismo modo que, según lo que acabamos de ver, ni el jónico es más genuino representante de su grupo dialectal específico (jónico-ático) que el ático ni viceversa. Lo mismo podríamos afirmar respecto de los demás grupos dialectales: el beocio no es más eólico que el tesalio, ni éste lo es menos que el lesbio, ni el cretense es más dórico que el laconio ni al contrario. Sin embargo, lo que sí es innegable es que todos ellos son dialectos griegos en la misma medida, y que, sopesando las elecciones e innovaciones que comparten todos ellos o varios y contrastándolas con aquellas que son exclusivas de un único dialecto concreto, uno llega a la conclusión de que no merece la pena, para explicar la génesis de los dialectos griegos, ni recurrir a oleadas de invasores ni considerar compartimentos estancos a dialectos o grupos o dialectales ‘puros’. Da la impresión de que los dialectos griegos se han ido configurando poco a poco, entrando en contacto continuo unas y otras modalidades dialectales*³⁶.

Ens centrarem ara en la possibilitat que la parla eòlia hagués tingut alguna mena d'influència sobre la configuració de la llengua literària d'un o més gèneres literaris, com proposen Pavese, Maslov, etc. Si tenim present la tesi de García Ramón, l'origen del grup eoli s'ha de cercar dins un conjunt d'estirps o clans que encara al segon mil·lenni haurien abandonat l'àrea on vivien, dins del grec occidental, per tal d'establir-se als territoris que ocupen en època alfabètica, i on per la influència del grec oriental haurien constituït un estàndard propi³⁷. Aquesta teoria planteja, però, dos problemes fonamentals que es troben interrelacionats: el primer és la seva dependència d'uns moviments migratoris que explicarien la barreja de continuïtat i aïllament dels parlars eolis; el segon és precisament la manca d'un patró dialectal que puguem anomenar a dreta llei *eolí*, essent que aquest conjunt de parlars es caracteritza per l'existència de varietats molt marcades, de les quals l'anomenat eoli literari, teòricament vinculat a la parla de Lesbos, dista molt del dialecte que registrem a les inscripcions de l'illa. Aquest caire recent dels dialectalismes eolis, molts d'ells compartits amb altres dialectes o no pas estesos al conjunt de les parles eòlies, ha sigut ben reconegut per Blümel:

Merkmale, die für die aiolischen Dialekte als spezifisch und charakteristisch angesehen werden, sich aber nur auf Grund von Vergleichung mit anderen griechischen

---

³⁶ A. LÓPEZ EIRE, “Jónico y ático”, in *Symbolae K. Mitxelena oblata*, Vitoria-Gasteiz 1985, 81-93, pàg. 93.

³⁷ J.L. GARCÍA RAMÓN, *Les origines post-mycéniennes du groupe dialectal éolien. Étude linguistique*, Salamanca 1972.

*Dialekten oder indogermanischen Sprachen spezifizieren lassen, können nicht berücksichtigt werden. So lassen sich auf der Basis des Aiolischen allein keine Argumente für die Erschliessung von sonantischen Liquiden und Nasalen oder von Labiovelaren im Proto-Aiolischen gewinnen. Auch eine Reihe von lexikalischen Einheiten, denen das Prädikat aiolisch auf Grund externer Evidenz (Aiolismen bei Homer, Grammatikerberichte, literarische Belege) zugewiesen wird, ist hier nicht behandelt. Auf der anderen Seite jedoch kann eine erschöpfende Beschreibung von Dialekten nicht auf die Feststellung der Gemeinsamkeiten dieser Dialekte verzichten. Dazu gehören dann auch Erscheinungen wie die Hauchmetathese, die Vokalzürgung nach Osthoffs Gesetz oder morphologische Prozesse wie die Reduplikation, auch wenn sich ihre Verbreitung nicht auf die aiolischen Dialekte beschränkt*³⁸.

Una altra font de possibles malinterpretacions rau en els testimoniatges dels gramàtics antics -la major part d'ells d'època molt tardana-, el concepte i descripció dialectals dels quals sol xocar amb les fonts directes amb què comptem:

*Per i grammatici (...) esistono fonti letterarie –cioè poeti, prosatori e letteratura antiquaria- da cui essi ricavano, talvolta utilizzando, talvolta respingendo opinioni acetate, delle forme che sono per loro la registrazione scritta di forme appartenenti a veri dialetti parlati. Che questi dialetti siano talvolta delle astrazioni, come il dorico, cui si dà sostanza linguistica fittizia attribuendogli forme usate nella maggioranza dei dialetti dorici locali, è un tipo di problema che, di nuovo, non ha nulla a che fare con la letteratura se non come fonte di dati: il dorico è il dialetto che gli antichi si immaginavano parlato dalla stirpe dei Dori –e non si tratta di una prospettiva ricostruttiva, come per noi: quando un grammatico afferma ‘i Dori dicono’ pensa per lo più in termini storici (a meno che non sia specificato che si tratta di una forma antica del dialetto (παλαιά Ἀτθίς, Δωρίς ecc.), ma comunque sempre all’interno della storia linguistica e letteraria da lui controllabile, cioè dall’epoca di Omero in poi*³⁹.

Els testimonis antics són sempre dignes de consideració, tot i que l'ús ha de fer-se, doncs, amb la deguda precaució. No s'ha d'acceptar com a eolisme tot allò que es llegeix als poetes lesbis, o que entre els lexicògrafs i gramàtics de les èpoques hel·lenística i imperial es defineix com a eoli. Molt sovint tot el que hi trobem és un argument circular: si es troba a Alceu o Safo és eoli, i és eoli perquè es troba a Alceu i Safo.

---

³⁸ W. BLÜMEL, *Die aiolischen Dialekte. Phonologie und Morphologie der inschriftlichen Texte auf generativer Sicht*, Göttingen 1982, pàg. 29.

³⁹ A.C. CASSIO, “Parlate locali, dialetti delle stirpi e fonti letterarie nei grammatici greci”, in E. Crespo, J. L. García Ramón & A. Striano (edd.), *Dialectologica Graeca*, Madrid 1993, 73-90, pàg. 80.

3. El corpus de les formes pronominals a les llengües literàries gregues de l'època arcaica

Segons que hem explicat a la primera secció del present article, la nostra anàlisi de les llengües literàries gregues de l'època arcaica ha pres com a objectiu l'estudi de les formes pronominals. La raó d'aquesta tria, recordem-ho, és doble i alhora complementària: d'una banda, els pronoms i formes assimilables –adjectius-pronoms, quantificadors i qualificadors- solen mantenir nombroses característiques arcaïtzants, en tant que molts d'ells pertanyen al lèxic patrimonial de la llengua; d'una altra, tant pel desgast d'aquesta classe de paraules com per l'aparició de noves necessitats, sintàctiques i lèxiques, solen presentar també processos de refecció que generen solucions lingüístiques innovadores i, per tant, pròpies de contextos dialectals.

A aquesta doble característica, l'existència de nombroses formes arcaïtzants al costat d'innovacions, s'afegeix un altre motiu d'interès, la manca de monografies que hagin tingut com a objectiu específic l'anàlisi de la classe pronominal a aquests gèneres literaris de l'èpica i de la lírica coral. Ultra els estudis generals sobre la llengua d'Homer, Hesíode, Píndar i Simònides ⁴⁰, l'única referència concreta per a aquesta recerca és el de des Places ⁴¹.

3.1. Pronoms personals

A la primera persona singular Homer empra ἐγώ(v) al nominatiu. A l'acusatiu apareix la forma tònica ἐμέ i l'àtona με. Al genitiu conviuen les formes tòniques ἐμεῖο, ἐμέο (K124) ἐμεῦ ἐμέθεν amb l'àtona μεν. Al datiu la forma tònica és ἐμοί i l'àtona, μοι.

En dialectes nord-occidentals trobem ἐγών davant consonant i ἐγώ davant vocal, un ús oposat al de l'èpica mantingut per Estesícor ⁴². A Píndar ⁴³ apareix ἐγώ (O. 4, 24). Entre els escassos dorismes veritables que romanen a la lírica coral, un problema

---

⁴⁰ P. CHANTRAINE, *Grammaire Homérique I-II*, Paris 1958; G.P. EDWARDS, *The Language of Hesiod in Its Traditional Context*, Oxford 1971; R. JANKO, *Homer, Hesiod and the Hymns: Diachronic Development in Epic Diction*, Cambridge 1982; P. HUMMEL, *La syntaxe de Pindare*, Paris 1993; O. POLTERA, *Le langage de Simonide*, Bern 1997.

⁴¹ E. DES PLACES, *Le pronom chez Pindare. Recherches philologiques et critiques*, Paris 1947.

⁴² R.A. FELSENTHAL, *The Language of Greek Choral Lyric : Alcman, Stesichorus, Ibycus and Simonides*, Madison 1980, pàg. 66.

⁴³ P. HUMMEL, *La syntaxe de Pindare*, Paris - Louvain-la-Neuve 1994, pàg. 172.

en ell mateix en què ara no entrarem ⁴⁴, hi ha el pronom de primera persona singular en nominatiu ἔγωγα a Alcetà amb un sufix -γα presumiblement dori ⁴⁵; si bé Corinna presenta també ἰώνγα (fr. 664 a). Els casos oblics, idèntics en èpica i dialecte nord-occidental, són representats a Íbic tant en les formes tòniques ἐμοί (286.6, 311.b) com en les àtones μοι (282a10), με (287.1), μ' (317b) ⁴⁶. A Corinna trobem un genitiu ἐμοῦς (37, Bergk) amb una desinència presa de la flexió atemàtica i comparable al dori ἐμέος (Epicarme 144).

Simònides segueix l'ús èpic i utilitza ἐγώ davant de consonant i ἐγών davant de vocal, és possible tanmateix que ignorés les distincions entre dialecte èpic i nord-occidental i emprés sempre ἐγώ ⁴⁷. Als casos oblics hi trobem με (571), μοι (519.32.6, 542.11 i 543.27) i ἐμοί (608.1.17), totes formes comunes.

La segona persona del singular presenta diverses formes de nominatiu a Homer: σύ, τῶνῃ (E 485, Z 262, M 237, Π 64, T 10) comparables amb la dòria τυ, la beòcia τού, τούν, i la lacònia τούνῃ. A l'acusatiu la forma tònica és σέ, i l'àtona, σε. El genitiu presenta una major varietat de formes tòniques: σεῖο, σέο, σεῦ, σέθεν, τεοῖο, front a un parell d'àtones: σεο (A 396) i σευ. Al datiu alternen les formes tòniques σοί i τείν (Λ 201, δ 619, 829, l 560, o 119), l'última amb un final -ῖν comú a ἡμῖν, ἄμμιν, i al dori ἐμιν, τιν, el cretenc ϕιν i el beoci ἐίν; i les àtones σοι i τοι. Les formes amb dental del pronom de segona persona han estat considerades restes d'eolismes als poemes homèrics ⁴⁸ encara que sembla més encertat veure-les com a clares conservacions.

A la lírica coral trobem també, freqüentment considerades dòries però que no són sinó conservacions, formes on la dental no ha estat assibilada: τύ (Alcetà i Píndar); acusatiu τε particularment arcaïtzant (Alcetà i Píndar) ⁴⁹; datiu τίν (Alcetà, Píndar i emprat una vegada com acusatiu a Baquilides) ⁵⁰ i τοι (Alcetà, Píndar, Simònides i

---

⁴⁴ M. CASEVITZ, "Notes sur la langue de Pindare", in A. ERNOUT (ed.), *Mélanges de linguistique et de philologie offertes à Pierre Chantraine*, Paris 1972, 23-26, ja nota l'absència dels dialectalismes doris a la poesia de Píndar.

⁴⁵ C.O. PAVESE, *Tradizioni...*, pàg. 96.

⁴⁶ R.A. FELSETHAL, *op. cit.* pàg. 107.

⁴⁷ R.A. FELSETHAL, *op. cit.*, pàg. 141.

⁴⁸ C.O. PAVESE, *Tradizioni...*, pàg. 26.

⁴⁹ A Píndar apareix només a O. 1. 48 i DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 13, el considera un dorisme, bo i remarquant que al genitiu no apareixen τέο ni τέος.

⁵⁰ A. MEILLET, *op. cit.*, pàg. 212: *La seule forme sûrement doriennne de la lyrique chorale est le datif τίν qui se lit souvent chez Pindare et une fois chez Bacchylide; cf. E. DES PLACES, op. cit., pàg. 13, n. 1.*

Baquílides) i el genitiu τέο (Alcmà)⁵¹. Igualment es conserven τού (breu), τεῖν, τίος a beoci de Corinna i τύνη, τοι, τεῖν i el possessiu τεός a Homer, com a tota l'àrea septentrional, dori i eoli compresos. La llengua coral presenta doncs aquestes formes septentrionals del pronom: nominatiu τύ freqüent respecte a σύ, datiu τοι i τιν freqüentíssims respecte a σοι i possessiu τεός freqüent respecte a σός preferint però les formes meridionals del genitiu σέο, σεῦ, σέθεν i de l'acusatiu σέ (τέο i τέ resten aïllades a Alcmà). Σεῦ representa una grafia tardana de σεο monosil·làbic, no apareix a inscripcions fins el sIV a Jònia. Com que algunes d'aquestes formes septentrionals (τύνη, τεοῖο, τοι, τεῖν, τεός) apareixen a Homer poden ser considerades eòlies més que no pas una influència dòria a la lírica coral⁵².

Estesícor presenta σύ (210.1), σ' (209.1.10) i σε (242), amb la forma oriental i només una vegada l'occidental τιν, que deu ser l'original atès que no hi ha *σιν⁵³. A Íbic trobem només formes èpiques amb la sigma inicial: σύ (282α47), σέ (288.2 i s166.23)⁵⁴. Simònides usa σύ (543.8 i 559.1), σέο (543.2), σέ (519.35β8, 519.120β4 i 551) i el possessiu σόν (519.1.3) front a τοι (543.18) i el possessiu τεᾶν (543.13). La repartició no és del tot clara perquè τοι, τεός τύνη apareixen amb la *t* original també a Homer com a alternatives mètriques, així que Simònides sempre va utilitzar les formes èpiques del pronom⁵⁵.

A Píndar apareix tant el nominatiu amb dental com amb xiulant; la forma tònica de l'acusatiu sempre apareix en una posició marcada allunyada del verb de què depèn (*O.* 1,115-116, fr. 81). A *N.* 6, 60-61 τέ podria funcionar com a acusatiu després del vocatiu però no és una llició unànimement admesa; τε (*O.* 1, 48) és un hàpax, davant de l'habitual σέ⁵⁶. L'alta freqüència de vocatius explica que els registres de formes tòniques siguin gairebé tan nombroses com les de formes àtones⁵⁷. Píndar sol fer servir la forma τίν a inici de la frase i sovint a fórmules com ara τὴν δέ, τὴν γάρ, ἀλλὰ τίν⁵⁸. Per al genitiu predomina llargament la forma homèrica σέθεν, amb dotze testimoniatges als epinícis⁵⁹, davant de la també homèrica σέο, amb cinc exemples, i la jònia σοῦ,

⁵¹ C.O. PAVESE, "La lingua...", pàg. 168.

⁵² C.O. PAVESE, "La lingua...", pàg. 169.

⁵³ R.A. FELSETHAL, *op. cit.*, pàg. 66.

⁵⁴ R.A. FELSETHAL, *op. cit.*, pàg. 107.

⁵⁵ R.A. FELSETHAL, *op. cit.*, pàg. 141.

⁵⁶ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 13.

⁵⁷ P. HUMMEL, *op. cit.*, pp. 172-173.

⁵⁸ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 14.

⁵⁹ M. LEJEUNE, *Les adverbies grecs en -θεν*, Bordeaux 1939, pp. 46-47

hàpax a *N.* 5, 43⁶⁰; front a aquestes tres formes tòniques, l'àtona no n'està registrada com tampoc apareix mai el genitiu dori τέο⁶¹.

La tercera persona del singular ofereix un dels pocs exemples de pronoms personals del micènic amb l'acusatiu *mi* μιν (PY Ep 704.5-6 i PY Na 926), la mateixa forma que a Homer μιν, l'anafòric àton que en un ús secundari reprèn també neutres i plurals.

També a l'acusatiu trobem els pronoms reflexius i emfàtics ἑ < *swe ἑἑ < *sewe (Y 171, Ω 134) en forma tònica i ἑ en àtona. D'aquesta forma, al genitiu ja una tauleta micènica presenta *wo-jo* ([h]ʰoio>oio PY Eb 472. 13) i Homer, les formes tòniques εἶο (χ 19, Δ 400) ἑο, εῖ (τ 446, Y464) i ἑθεν front a les àtones εὐ (I 377, Ξ 427, Ω 293, 311, O 165) ἑο (ξ 461) ἑθεν (I 419, 686, O 199). Al datiu Homer alterna dues formes tòniques, εὐί (δ38, N 495) i οἶ, i una àtona, οἶ.

Entre les principals particularitats morfològiques que distingeixen l'èpica d'Hesíode de la d'Homer està el pronom reflexiu de tercera persona ἑ δ'αὐτῶ (fr. 245, ja destacat per Apol·loni a la seva obra sobre els pronoms) que presenta el primer, com a arcaisme independent que Pavese interpreta com un element septentrional particular de la dicció èpica continental⁶². D'altres pronoms de la sèrie en -iv són els homèrics νῶϊν, τεῖν, σῶϊν, μιν i a la lírica coral ἐμίν, τίν, μιν/νιν, i a Corinna el datiu τεῖν i els acusatius τίν, εἶν; desinència present en grec occidental, cretenc *ɣiv* rodi, delfi i dori literari⁶³.

A Píndar cap dels registres de iv està garantit: a *P.* 4,36 és una conjectura de Snell front als manuscrits viv i a *N.* 7, 98-100 una conjectura de Maas front a σφiv dels manuscrits i σφισiv de Triclini⁶⁴. En canvi, la forma iv a *P.* 4, 36 i *N.* 1, 66 es deu només a sengles conjectures de Hermann⁶⁵.

A Píndar hi ha una oscil·lació prou equilibrada entre l'ús de μιν i νιν, tot i que als papirs i als millors còdexs predomina μιν. Segons des Places, *les viv sans variante μιν l'emportent sur les μιν sans variante viv, mais cette différence est compensée par le*

⁶⁰ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 12.

⁶¹ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 13.

⁶² C.O. PAVESE, *Tradizioni...*, pàg. 192.

⁶³ C.O. PAVESE, *Tradizioni...*, pàg. 39.

⁶⁴ P. HUMMEL, *op. cit.*, pp. 200-201.

⁶⁵ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 23.

nombre des cas où μῦν a pour lui les meilleurs manuscrits, nombre bien supérieur à celui des cas où c'est viv qui les a pour lui. Pé. 11, 24 on peut considérer comme la meilleure leçon le μῦν des papyrus ante correctionem, comme la moins bonne sa correction viv (v supra μ). Potser les correccions d'època hel·lenística es deuen a l'opinió més estesa entre els gramàtics, cf. Apol. Dysc. Ἰωνες διὰ τοῦ μ, Δωριεῖς δὲ διὰ τοῦ ν ⁶⁶.

Totes dues formes poden tindre referents de diversos gèneres i nombres (fr. 7; *P.* 1, 35-40); Píndar fa servir el pronom viv per a tots tres gèneres, hi ha un exemple segur amb valor de plural, fr. *Od.* 5, i un de probable, *N.* 11, 10 ⁶⁷. A *P.* 2,57 viv pot reprendre un nom o una proposició, a *O.* 2,56 remet a tota la proposició anterior, com a *P.* 8,16 i *P.* 12, 28-30. Es dubta entre anàfora i catàfora a *P.* 619-20; *O.* 13,69; *I.* 1, 41-45; és qüestionable el referent de *N.* 3, 10-12; *P.* 4,287; *P.* 9, 79-80; *I.* 1, 35-38; *N.* 4, 1-3 ⁶⁸.

Les formes clíiques de la tercera persona predominen en llur ús anafòric. Com a forma tònica ἔ és un hàpax a *O.* 9,14 ⁶⁹; a *N.* 1, 66 ἔ és una conjectura de Wilamowitz i Theiler front a viv dels manuscrits; tampoc no és massa fiable a *N.* 7, 24-25. Trobem el datiu οἶ a *O.* 6,20; *O.* 9,67, *P.* 2,42; *P.* 9,36; *N.* 4,59 *I.* 5, 62 amb referents clars i menys clars a *P.* 4,287; *O.* 14, 22-24; *P.* 3,97-98; *N.* 7, 20-23 ⁷⁰; οἶ és un hàpax a *P.* 9, 84 ⁷¹.

Niv és la forma regular de l'acusatiu singular en dialectes del nord-est, registrada en laconi, megarenc, corinti, argòlic, cnidi i rodi ⁷² i νε és més aviat un préstec de l'èpica a l'obra d'Alcmà. Estesícor presenta el datiu οἶ (s15.i.10), corresponent a l'èpica i als parlars nord-occidentals, i l'acusatiu viv (s107.2), distintivament nord-occidental ⁷³. Aquestes mateixes dues formes apareixen a Íbic: οἶ (298.4) i viv (287.5, 321.3, s199.8), la primera comuna a l'èpica i al grec del nord-oest i la segona pertanyent només al nord-occidental. A Simònides l'acusatiu viv (541.8) és distintivament nord-occidental mentre que μῦν (508.4, 519.62β3, 519.92.8, 579.3) és

---

⁶⁶ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg 24.

⁶⁷ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg 25.

⁶⁸ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg 24; P. HUMMEL, *op. cit.*, pp. 200-201.

⁶⁹ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg 25.

⁷⁰ P. HUMMEL, *op.cit.*, pàg. 197.

⁷¹ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg 25.

⁷² R.A. FELSETHAL, *op. cit.*, pàg. 6.

⁷³ R.A. FELSETHAL, *op. cit.*, pàg. 67.

èpic; totes dues formes són mètricament equivalents i enclítiques, no hi ha raó evident per a la variació ⁷⁴.

A la primera persona del dual al nominatiu-acusatiu trobem a Homer $\nu\acute{o}$ (E 219, o 475) i la més estesa $\nu\hat{\omega}i$, amb una possible partícula ι ; front a la forma de genitiu-datiu $\nu\hat{\omega}iv$ interpretable en alguns casos com a nominatiu o acusatiu (Π 99, Λ 767). També trobem a Píndar (*P.* 4, 147) $\nu\hat{\omega}v$ ⁷⁵ i una forma $\nu\hat{\omega}e$ influïda per la flexió atemàtica a Corinna (9 Diehl).

La segona persona del dual presenta un nominatiu-acusatiu $\sigma\phi\hat{\omega}i$, i de vegades $\sigma\phi\acute{o}$ (A 574, Λ 782, N 47, O 146), front al genitiu-datiu $\sigma\phi\hat{\omega}iv$, $\sigma\phi\hat{\omega}v$ en un sol passatge condemnat pels escolis (δ 62).

La tercera persona del dual presenta, com a particularitat d'Homer formes sempre àtones i confoses amb les de la segona persona; al nominatiu-acusatiu $\sigma\phi\omega e$ i al genitiu-datiu $\sigma\phi\omega\acute{\iota}v$.

La primera persona del plural coneix dues formes de nominatiu: $\acute{\alpha}\mu\mu\epsilon\varsigma$ i $\acute{\eta}\mu\epsilon\acute{\iota}\varsigma$. A l'acusatiu també s'aprecia la combinació d'una forma eòlia més antiga $\acute{\alpha}\mu\mu\epsilon < *ps-sme$ amb psilosi i baritonesi, amb una de jònia refeta amb la desinència $-\alpha\varsigma$, $\acute{\eta}\mu\acute{\epsilon}\alpha\varsigma$, $\acute{\eta}\mu\epsilon\alpha\varsigma$, $\acute{\eta}\mu\alpha\varsigma$ (π 372). El genitiu pot aparèixer ja al micènic *a-mo* ($\acute{\alpha}\mu\omega\nu$, PY Va 15.r), si bé roman un cas dubtós. A Homer trobem $\acute{\eta}\mu\acute{\epsilon}\omega\nu$ i $\acute{\eta}\mu\acute{\epsilon}\acute{\iota}\omega\nu$, amb ι com allargament mètric o per analogia dels genitius singulars en $-\acute{\epsilon}\acute{\iota}\omega$. Al datiu conviuen tres formes: $\acute{\alpha}\mu\mu\iota(\nu)$, $\acute{\eta}\mu\acute{\iota}v$ i $\acute{\eta}\mu\iota\nu$.

A Píndar, conviuen $\acute{\alpha}\mu\mu\epsilon\varsigma$ (*P.* 4, 144) o $\acute{\alpha}\mu\mu\epsilon$ (*O.* 9, 106, *N.* 6, 6b); $\acute{\alpha}\mu\mu\iota$, $\acute{\alpha}\mu\mu\iota\nu$ (*I.* 8, 44) ⁷⁶. A la lírica coral el pronom de primera persona del plural es troba registrat en forma septentrional $\acute{\alpha}\mu\mu\epsilon\varsigma$ (pròpia del tessali, el lesbi i present a Homer), mentre que la forma dòria $\acute{\alpha}\mu\acute{\epsilon}\varsigma$ hi és escassa; totes dues es confonien a la grafia però és més probable que alguns autors de poesia coral mesclassin jonismes i eolismes, no dorismes, com faria Homer ⁷⁷.

⁷⁴ R.A. FELSETHAL, *op. cit.*, pàg. 141.

⁷⁵ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 172; la forma $\nu\hat{\omega}v$ no és pas confirmada pels còdexs, on predomina la variant $\nu\acute{o}$, E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 6.

⁷⁶ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 172.

⁷⁷ C.O. PAVESE, *Tradizioni...*, pàg. 176.

A la segona persona del plural, paral·lelament a la primera, alternen a Homer formes eòlies amb d'altres jònies, com al nominatiu ὕμμεσ o ὕμεις. A l'acusatiu conviuen ὕμμε < *us-sme i ὕμέας; al genitiu, ὕμέων i ὕμείων, i al datiu, ὕμμι(ν) i ὕμῖν.

A la lírica coral trobem igualment el pronom en la seva forma septentrional ὕμμεσ (propi del lesbi i present a Homer) mentre que la forma dòria ὕμέσ hi és poc freqüent; totes dues es confonien a la grafia però segons Pavese el més probable és que la poesia coral mesclés jonismes i eolismes, no dorismes ⁷⁸.

A la tercera persona del plural Homer presenta una sola forma tònica: σφέας, front a diverses d'àtones: σφε, σφεας i σφᾶς (en lloc d'un antic σφε per evitar l'hiat). Al genitiu trobem dues formes tòniques: σφείων i σφῶν, front a l'àtona σφεων. El datiu sembla ja testimoniats al micènic *pe-i*, interpretable com σφείς o σφειν o σφειη (Bernabé & Luján: PY An 654.8 i Vilborg: PY An 519.15 i PY Na 395 ⁷⁹), a Homer apareix una forma tònica σφίσι(ν), comuna al joni-àtic i refeta amb la desinència nominal de datiu plural –σι, i dues formes àtones, σφι (ν), paral·lela al dori, lesbi i joni, i σφισι(ν).

A Píndar llegim σφε (P. 5, 85-86), σφι(ν) (N. 11, 7 llició bizantina front a σφισι dels *veteres*; P. 1, 74; P. 5, 59), σφίσιν, σφισίν, σφισιν (Thr. 7, 7), tots poc freqüents ⁸⁰.

3.2. Possessius

Lligats a la flexió dels pronoms personals trobem els adjectius possessius. A Homer la primera persona del singular presenta el possessiu ἐμός, i la segona les formes σός i τεός, interpretades, respectivament, com a dòria i eòlia.

Entre les formes on la dental no ha estat assibllada a la lírica coral trobem també el possessiu τεός < *tewo (Píndar, Simònides i Baquílides) ⁸¹. Simònides usa tant la forma amb xiulant (σόν, 519.1.3) com amb dental (τεᾶν, 543.13) ⁸². De fet, les formes

---

⁷⁸ C.O. PAVESE, *Tradizioni ...*, pàg. 176.

⁷⁹ La forma està registrada per BERNABÉ & LUJÁN també a les tauletes 657.11, .14 i 661.7, .13; la tauleta a què ens referim és la mateixa però VILBORG cita el recull d'E.L. BENNETT & C.W. BLEGEN, *The Pylos Tablets*, Princeton 1955 mentre que Bernabé & Luján remetent a l'edició més recent d'E.L. BENNETT & J. P. OLIVIER, *The Pylos tablets transcribed: texts and notes*, Roma 1976.

⁸⁰ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 200. Per a E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 24, *toute distinction de sens entre σφι et σφίσι est illusoire*.

⁸¹ C.O. PAVESE, "La lingua...", pàg. 168.

⁸² R.A. FELSETHAL, *op. cit.*, pàg. 141.

on el dori difereix de l'eoli ἐμέος, τέος (dori literari, τεῦς de Teòcrit i ἐμοῦς de Corinna) i ἴέος (locri) no apareixen a Píndar ni a cap altre poeta coral ⁸³.

A Píndar ἐμός apareix tant amb article com sense (*N.* 7, 85; *N.* 7, 102; *I.* 5, 19-20) i es pot confondre amb un datiu del pronom al nominatiu plural ἐμοί (*P.* 5, 76). Σός o τεός apareix tant amb article com sense (*O.* 8,11; *P.* 4,151; *O.* 5,4; *O.* 5, 10-11), sovint disjunt del nom que acompanya i amb un ús pronominal a τὸ δὲ τεόν (*P.* 11,41) ⁸⁴.

El possessiu de la tercera persona singular apareix possiblement al micènic *wa* =/[s]wa, un cas dubtós. A Homer trobem la forma ἔός, del tema amb vocalisme e, propi del dori literari i l'eoli, un poetisme que alterna amb ᾿(Ϝ)ός/᾿(ϜϜ)ός < *swo-, propi del lesbi i del reflexiu indirecte en àtic. Possiblement ὄς servís al començament com a reflexiu de totes les persones però a Homer és un ús rar i se'n troben variants; on no n'hi ha el text és ambigu (δ 190-192, ι 28, ν 320, Η 153, Λ 142) i sovint atetitzat per Aristarc.

La forma ἔός, τέος apareix a Corinna, en una forma homèrica heα en farsal (IG IX.2, 150.2), en Alceu i texts doris no literaris. El possessiu en femení acusatiu singular ἐήν a Hesíode es presenta com un tret arcaic o, si més no, no conservat ⁸⁵.

A Alcma (Alcm. 103) ἴά és probablement una importació de l'èpica, fora del qual gènere el possessiu ἴός és estrany ⁸⁶. A Píndar el possessiu reflexiu de la tercera persona és normalment ἔός i menys freqüentment ὄς; amb referents singulars o plurals (*O.* 6, 59; *P.* 2, 91; fr. 5). El reflexiu funciona com a indirecte en un context infinitiu (*O.* 7, 64-67; *P.* 4, 159-160) ⁸⁷.

Al plural, la primera persona presenta dos possessius a Homer: ἡμέτερος i ᾿αμός (Z 414, Θ 178, K 448, N 96, Π 830, λ 166, 481, potser l'antiga forma eòlia ἄμμος), que fora d'Homer és una forma pròpiament dòria, serveix tant per un sol posseïdor com per diversos, a Píndar i els tràgics es generalitza amb referent singular,

---

⁸³ C.O. PAVESE, "La lingua.." pàg. 169.

⁸⁴ P. HUMMEL, *op.cit.*, pàg. 173.

⁸⁵ J.L. GARCÍA RAMÓN, *op. cit.*, pàg. 579

⁸⁶ R.A. FELSETHAL, *op. cit.*, pàg. 33

⁸⁷ P. HUMMEL, *op. cit.*, pp. 173-174.

d'on l'ortografia ἄμός i que s'hagi relacionat amb ἔμός. A Píndar, ἄμέτερος pot tindre un referent singular o plural (*P.* 3, 2; *O.* 11, 8-9; *P.* 3, 41)⁸⁸.

La segona persona del plural compta també amb dos possessius a Homer ὑμέτερος i ὑμός (E 489, N 815, α 375, β 140, ι 284, potser l'antiga forma eòlia ὕμμος). A Píndar, ὑμέτερος alterna amb ὑμός (*O.* 9, 54; *Pae.* 6, 139; γ 7, 14-17)⁸⁹.

A la tercera persona del plural trobem igualment dos possessius a Homer: σφός i σφέτερος, el segon dels quals perviu encara en àtic com a reflexiu. A Píndar σφέτερος i σφός apareixen rarament (*O.* 13, 61; *P.* 10, 37-38; *P.* 5, 102)⁹⁰.

A Alcma, segons Apol·loni Díscol 142A σφέτερος com a pronom de tercera persona plural era pròpiament laconi, però la forma σφέα i l'ús del primer per a la segona persona (Alcm. 83; 85) són importacions de l'èpica, atès que és força improbable que σφεός i σφός fossin formes pròpies del dialecte laconi⁹¹.

Els possessius reflexius es formen mitjançant el genitiu dels pronoms soldats al pronom-adjectiu d'identitat αὐτός: ἑμᾶντοῦ, σεᾶντοῦ i ἑᾶντοῦ, i analíticament al plural: ἡμέτερος αὐτῶν, ὑμέτερος αὐτῶν (més que no pas ἡμῶν αὐτῶν o ὑμῶν αὐτῶν).

3.3. Demonstratius

Ja a les tauletes micèniques sembla haver-hi restes del futur article ὁ ἢ τό, començant pel neutre acusatiu singular *to-to* (τόττο(δ)/ τότο, PY Aq 64), amb una geminació del tema i no τοῦτο < *to-u-to perquè el diftong s'hauria escrit; el genitiu singular *to-jo* τοῖο (PY Eb. 156.2), i el datiu masculí plural *to-i* que pot representar la forma τοῖς o τοῖι o τοῖη (PY Na 520). La forma *to-me* (PY Ep. 617.8) és explicada per Vilborg⁹² com τὸ μὲν i per Bernabé & Luján com un datiu singular τόμ(η)εῖ < *to-smei. El datiu singular *to-e* (PY Eb842.13) s'explica per a Bernabé & Luján⁹³ com τόηει,

---

⁸⁸ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 173.

⁸⁹ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 173.

⁹⁰ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 174.

⁹¹ R.A. FELSENTHAL FELSENTHAL, *op. cit.*, pàg. 28.

⁹² E. VILBORG, *A Tentative Grammar of Mycenaean Greek*, Göteborg 1960, pàg. 100.

⁹³ A. BERNABÉ & E. RODRÍGUEZ LUJÁN, *Introducción al griego micénico. Gramática, selección de textos y glosario*, Zaragoza 2006, pàg. 172.

mentre que per a Vilborg⁹⁴ la *e* pot ser un error o una forma estranya de marcar *toi* o *τωί per a la *ι* deíctica. Vilborg planteja incloure a l'inventari un cas dubtós: *o-* (<*so-*)⁹⁵.

A Homer trobem l'article amb manteniment de les formes antigues per al nominatiu plural τοί, ταί, presents també al tessali τοί, altrament οί, οἶ en lesbi i al beoci τύ<τοί⁹⁶.

A Píndar l'article presenta sovint un ús pronominal arcaïtzant, apareix sol com a anafòric (*O.* 1, 25; *O.* 3, 33; *O.* 2, 78; τῶ *P.* 5, 23 amb el sentit adverbial “per la qual cosa”), acompanyat per una partícula que li afegeix el seu valor ὁ δέ (*I.* 8, 45-46; *O.* 1, 73-74); ὁ μὲν (*I.* 6, 47; *O.* 6, 44-45; *P.* 4, 120; *I.* 6, 37); rarament ὁ γάρ (*O.* 3, 36; *N.* 10, 60; *O.* 7, 48) ὃ γε (*O.* 10, 45) τό γε (*P.* 2, 41); καί seguit de les formes començades per consonant (*I.* 8, 15a; *O.* 6, 17; *I.* 8, 61 i en usos no pronominals *I.* 1, 7; *I.* 1, 9); rarament amb ῥα (fr. 125, 1-2), en contraposicions μὲν-δέ (*O.* 13, 58-59; *O.* 9, 68; *P.* 3, 51-53; *O.* 6, 37-39; *N.* 1, 41-43; *P.* 3, 8-12); determinat per genitiu amb *fonction de thématization* (*O.* 2, 46; *N.* 10, 4; *P.* 4, 277-278), i com a catafòric del relatiu o proposició (*O.* 7, 10; *P.* 3, 88-89; *O.* 6, 75; *P.* 3, 47; *P.* 5, 15-16; *P.* 2, 31-33; *P.* 7, 18-19). A partir de l'ús anafòric sorgeix un mal anomenat ús relatiu de l'article (*P.* 12, 31; *N.* 4, 91-92; *N.* 10, 29; *O.* 2, 74)⁹⁷, perquè en realitat es tracta d'un arcaisme i no pas de cap innovació.

L'article a Píndar no apareix mecànicament o per necessitats mètriques, ans normalment es pot explicar com un demostratiu en els seus usos pronominals i justificat per la sintaxi i la cohesió contextuals quan funciona com a determinant. Article i demostratiu no apareixen mai a la mateixa seqüència perquè l'article conserva encara la seva força deíctica⁹⁸.

El demostratiu de proximitat com l'àtic ὄδε apareix a Homer amb formes com els datius τοῖσδεσσι (K 462, β 47, 165, ν 258) i τοῖσδεσι (κ 268, φ 93), on la desinència –σι s'afegeix a la partícula –δε. A Píndar, ὄδε és rar front a οὔτος (en comparació amb

⁹⁴ E. VILBORG, *op. cit.*, pàg. 100.

⁹⁵ E. VILBORG, *op. cit.*, pàg. 101.

⁹⁶ Eolismes conservats segons C.O. PAVESE, *Tradizioni...*, pàg. 26.

⁹⁷ P. HUMMEL, *op. cit.*, pp. 175-176; E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 37 considera l'ús relatiu de l'article, fins i tot al nominatiu singular, un tret excepcional.

⁹⁸ P. HUMMEL, *op. cit.*, pp. 185-187. Per a més informació sobre el paper d'article o demostratiu en epigrafia, cf. A. MORPURGO-DAVIES, “Article and Demonstrative: A Note”, *Glotta* 46, 1968, 77-85.

la seva abundància en tragèdia) i sovint apareix amb els seus dos elements formatius dissociats i com a adjectiu més que no pas com a pronom ⁹⁹. Com és comú a la poesia, acompanya el substantiu sense l'article ¹⁰⁰.

El demostratiu de distància intermèdia οὗτος sovint confon els temes a partir de què es forma *so-u-to, *sa-u-ta i *to-u-to. El beoci, per exemple, va generalitzar a tota la flexió el tema del nominatiu masculí singular, com a l'acusatiu οὗτον (I. G. 7, 685), neutre οὗτο (I. G. 5, 1738) o femení οὗτᾶ (Corinn. 5, 80 Diehl) ¹⁰¹.

A Píndar, οὗτος és el demostratiu més freqüent, apareix en nominatiu en estructures predicatives que no permeten distingir-ne un ús adjectival o pronominal (*O.* 1, 55; *O.* 4, 24; *N.* 7, 63). També funciona com a catafòric (*N.* 3, 52-53; *P.* 12, 30-31). Presenta un valor palesament exofòric a *I.* 6, 67 i es relaciona contextualment amb la primera persona a *O.* 1, 84-85; amb la segona a *P.* 1, 30 i *P.* 4, 165; els tres demostratius apareixen doncs d'acord amb l'ús comú i les convencions del gènere de l'epinici ¹⁰². Pel que fa als seus usos, resulta interessant com, més que un mer demostratiu de segona persona o distància intermèdia, sovint es relaciona amb la primera persona i adquireix un significat més proper a τοιοῦτος que a la indicació de distància dels demostratius i, en la majoria de casos, anafòric ¹⁰³.

També són freqüents les formes κείνος i ἐκεῖνος a Homer. A Simònides, κείνου (520.5) és específicament grec oriental, front a l'occidental τήνος ¹⁰⁴.

A Píndar només està registrada la forma κείνος; més freqüent que οὗτος com a pronom, apareix referit a elements presentats com aliens a l'enunciació (*P.* 4, 289; *O.* 10, 102). A κείνο κείν'ἄμαρ διαίτασεν (*P.* 9, 68) es pot dubtar entre una repetició de l'adjectiu demostratiu o una co-ocurrència de l'adjectiu i el pronom. També funciona en contraposicions amb ἕτερος (*P.* 2, 89) i sovint acompanyat de partícules a començament de frase (*O.* 10, 41; *P.* 3, 55; *N.* 5, 22; *I.* 8, 65; *P.* 4, 125; *P.* 4, 281; *O.* 9, 28; *Pae.* 2, 68);

---

⁹⁹ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 188.

¹⁰⁰ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 51.

¹⁰¹ P. CHANTRAINE, *Morphologie historique du grec*, 1984², pàg. 126.

¹⁰² P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 190.

¹⁰³ E. DES PLACES, *op. cit.*, pp. 62-64.

¹⁰⁴ R.A. FELSETHAL, *op. cit.*, pàg. 139.

funciona tant com a anafòric (*O* 9, 54) com com a catafòric (*P* 4, 19-20; fr. 94b, 16)
105

Un tret distintiu d'Hesíode és l'expressió pronominal ἔς τ' ἔννηφι (*Op.* 410 “fins demà passat”) < *énja, un antic demostratiu que no s'ha de confondre amb ἔνη < *senos (*Op.* 770 “l'últim dia del mes”). Hi trobem el redoblament de la nasal davant *j* com en tessali i lesbi, si bé també apareix la variant amb la consonant simple, lliçó dubtosa ¹⁰⁶.

Αὐτός apareix en micènic en el genitiu singular *au-to-jo* (αὐτοῖο, PY Eb 156.2) probablement amb un valor d'identitat que més tard ampliarà fins substituir el tema **swe-* com a anafòric i reflexiu unit a ἐ-. Ja a Homer trobem construccions com ἔ αὐτόν, οἱ αὐτῶ (Π 47), σφῶν αὐτῶν (M 155), ἔμ' αὐτόν, ἐμοὶ αὐτῶ, etc.

A Píndar αὐτός o αὐτός apareix com a reflexiu directe (fr. 97; *P* 4, 265; *P* 2, 34; *O* 13, 53-54) i expressa reciprocitat (fr.163). Acompanya d'altres pronoms (*O* 6, 14; *P* 12, 6), subratlla la persona verbal (*O* 2, 48-49; *P* 8, 56-57) i acompanya un antropònim o teònim (*O* 7, 50-51; *P* 4, 169; *P* 11, 31) o un substantiu qualsevol (*N* 9, 8-9). Amb article, es combina mitjançant la crasi i expressa identitat: τῶτ' (*O* 1, 45); τῶτοῦ (*O* 13, 37-38); ταῦτὰ (*N* 7, 104, lliçó dels escolis front a ταῦτα dels manuscrits) ¹⁰⁷.

3.4. Relatius

Com a relatius s'interfereixen sovint dos temes: el demostratiu **so/to* d'on parteix l'article, i *yo; si bé l'ús relatiu del primer constitueix un arcaisme present a la majoria de dialectes. El tema del relatiu apareix freqüentment amb la forma *jo-*, *o-* a l'inici de les tauletes però costa dilucidar si és una forma del relatiu o un adverb; així, trobem *jo-qi* (**yókk^wi(δ)*) > ὄ τι, PY Sb 1314 i PY Un 1314.2).

A Homer ὅς ἢ ὅ apareix normalment, l'estranya forma ὄου amaga ὄο (B 325, α 70) i a partir d'aquí es crea ἔης (Π 208). El demostratiu també fa sovint les funcions del relatiu, com en lesbi, tessali, beoci, arcado-xipriota i alguns dialectes occidentals. Com

¹⁰⁵ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 189; E. DES PLACES, *op. cit.*, pp. 67-68 remarca que com a anafòric, a Píndar marca l'allunyament però també l'èmfasi, la qual cosa explicaria la seva aparició gairebé exclusivament amb gèneres animats.

¹⁰⁶ C.O. PAVESE, *Tradizioni ...*, pàg. 40.

¹⁰⁷ P. HUMMEL, *op. cit.*, pp. 196-197.

en joni i àtic, el relatiu sol reforçar-se amb partícules com τε, περ i γε i combinar-se amb τις; ὅς τις defineix una classe que presenta una qualitat determinada mentre que ὅς τε, pròpiament homèric, marca un vincle necessari i expressa el costum, oposició ja degradada a Ψ43, on totes dues combinacions equivalen a ὅς.

A Píndar tots els pronoms relatius estan representats i les dues arrels estan molt més equilibrades que no pas a Homer, si bé la tria d'una o l'altra pot estar motivada en alguns casos per raons fraseològiques i formulars o per necessitats mètriques i sintàctiques. S'hi observen usos de **to* desconeguts fins aleshores com ara la introducció d'una subordinada avantposada a la principal sense cap correlatiu (*N.* 4, 148¹⁰⁸; *P.* 10, 95) o, encara més lliurement, una relativa sense antecedent que equival a un apòstrof al vocatiu (*O.* 14, 2)¹⁰⁹. A *N.* 7, 33 l'ús de τοι com a pronom relatiu és un hàpax¹¹⁰.

Ὅς τε introdueix sempre relatives en indicatiu (ús majoritari en Homer), apareix amb el relatiu i la partícula separats a fr. 75, 10; expressa generalment la indeterminació circumstancial. Sovint acompanya un teònim en vocatiu i aleshores el verb que introdueix pot aparèixer tant en segona personal com en tercera (*O.* 14, 2-4; *N.* 11, 1; fr. 122, 1-4; 2, 35-36; fr. 75, 2-5; fr. 96; *N.* 6, 9-10). Ὅσπερ insisteix en l'adequació entre l'antecedent i el relatiu (*P.* 8, 38-40); equival a un relatiu (*O.* 1, 30) i particularitza una proposició gnòmica (*O.* 4, 18-20). Ὅστις apareix sobretot en singular i nominatiu (fr. 137, 1; *P.* 3, 21-22 i amb la doble negació *I.* 6, 24-26)¹¹¹.

3.5 Interrogatiu-indefinit

L'interrogatiu-indefinit a Homer és τίς, τις, hereu del tema indoeuropeu **kwi-* declinat amb un tema en *-i*. L'indefinit es diferencia de l'interrogatiu pel caràcter àton i la posició enclítica.

---

¹⁰⁸ Τὰ δ'αὐτὸς ἀντιτύχη, ἔλπεταί τις ἕκαστος ἐξοξώτατα φάσθαι. P. MONTEIL, *La phrase relative en grec ancien*, Paris 1963, pàg. 80.

¹⁰⁹ Καφισίων ὑδάτων λαχοῖσαι ταί τε ναίετε καλλίπων ἔδραν, ὦ λιπαρᾶς αἰοίδιμοι βασίλειαι Χάριτες Ἐρχομενοῦ.... P. MONTEIL, *op. cit.*, pàg. 80.

¹¹⁰ E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 49.

¹¹¹ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 321.

Suposa igualment una característica remarcable d'Hesíode l'ordre εἰ γὰρ τίς κε (*Op.* 280), propi dels dialectes occidentals i, entre els eolis, del beoci, front a la resta on l'ordre normal és ἄν/κε τίς ¹¹².

L'acusatiu neutre plural ἄσσα (τ 218) és resultat d'un fals tall de ὀπποῖά σσα, de la forma σα <*ky^wH, conservada en megarenc i joni. Als casos oblics es troba τινι (*P.* 68, ξ 96) però predominen les formes del tema en e/o: τέο, τευ, τεφ, τέων, ὀτέοισι (*O.* 491, trisíl·lab). Les formes de l'indefinit comunes amb el tessali, beoci i lesbi ὄττι, ὄππως, ὄπποι, etc. apareixen entre els eolismes que queden als poemes homèrics ¹¹³.

Els compostos οὐτίς i μήτις, formes antigues anteriors a οὐδεῖς i μηδεῖς, també són presents a Homer. Hi apareix igualment un compost expressiu en neutre plural οὐδενόσωρα (“que no val res” Θ 178), i amb el mateix sentit l'antiga forma οὐτιδανός (*A.* 293, etc.), format mitjançant un sufix -ανός sobre el neutre *ουτιδ, abans de la caiguda de δ final.

L'interrogatiu a Píndar és freqüent, a banda d'en usos indirectes inclosos entre les completives, tant en interrogació directa total (*P.* 9,36-37) com parcial ποῖαν (*P.* 4, 97) τίς (*Pae.* 8, 67), amb anàfora retòrica (*O.* 2, 2; *P.* 7, 5-6; *P.* 8, 95; *I.* 5, 39-41); l'interrogatiu es combina amb partícules a τίς γὰρ (*P.* 4,70), τίς δὴ (*N.* 10, 76); ὅστις δὴ (*Fr*7(2)) ¹¹⁴. El nominatiu-acusatiu neutre plural τά (*O.* 1. 82b), forma equivalent a l'àtic τίνα sembla ser l'única resta a Píndar de la dental sense assibilació (cf. megarenc σά), un beocisme tanmateix no massa clar en la tradició manuscrita ¹¹⁵.

A Píndar l'indefinit τίς sovinteja i la forma neutra τι sol presentar un ús adverbial (*O.* 1 ,75; *P.* 7, 18) i en contacte amb partícules clíiques (*O.* 1, 28; *P.* 4, 87). El pronom apareix al costat d'un adjectiu (*O.* 10, 22; *I.* 8, 8) o d'altres indefinits (*N.* 4, 92; *I.* 1, 49; *P.* 2, 60) i després de conjuncions (*P.* 4, 92; *P.* 8, 8; *O.* 5, 23; *N.* 3, 71) i seguit de genitiu partitiu (*P.* 3, 86; *N.* 7, 44-45; *I.* 3/4, 1) i abunda especialment en contextos d'imperatiu o optatiu (*N.* 9, 50; *I.* 8, 66; *Pae.* 1, 2) ¹¹⁶.

¹¹² C.O. PAVESE, *Tradizioni...*, pàg. 40.

¹¹³ C.O. PAVESE, *Tradizioni...*, pàg. 26.

¹¹⁴ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 305-306.

¹¹⁵ M. CASEVITZ, *op. cit.*, pàg. 24; E. DES PLACES, *op. cit.*, pàg. 102 reconeix l'ús del pronom τά a *O.* 1, 82b, i recorda com P. CHANTRAINE, *Morphologie grecque* pàg. 136, hi reconeix el neutre de plural ie. *kwyH-, cf. ll. *quia*, però prefereix d'adherir-se a l'opinió de Wackernagel, qui hi veia un interrogatiu.

¹¹⁶ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 191.

Entre els motius èpics que només es poden trobar a Píndar a *P.* 4 hi ha usos de τίς/τις tant com a interrogatiu com com a indefinit: τίς γὰρ ἀρχὰ δέξατο φαντιλίας;/ τίς δὲ κίνδυνος...; (70s; amb reminiscències d'*Il.* A8), i enlloc més en aquest autor; ὀπιζομένων δ'ἔμπας τις εἶπεν καὶ τόδε (86) com també a Homer freqüentment parla algú anònim (τις), com ara a *B.* 271, però només aquí a Píndar; igual que el fet que aquest desconegut confon Jàson amb un déu (87-92) recorda com Odisseu parla a Nausicaa (*ζ.* 149ss) ¹¹⁷.

3.6. Adjectius pronominals, quantificadors, qualificadors, etc.

El quantificador τόσος apareix a moltes tauletes micèniques amb diferents formes: *to-so* tant en nominatiu masculí com neutre (Hom. τόσος, àt. τόσος), en genitiu *to-so-jo*, en femení plural *to-sa* i *to-so-ne* (*tossoi-ne, MY *Oe* 118) amb partícula deíctica. Hi trobem també *to-so-de* (Hom. τοσσόσδε, àt. τοσόσδε) i en neutre plural *to-sa-de* (PY *Na* 106+). La forma *o-a₂* (PY *Vn* 20) interpretada com *hoia* per Lejeune, és més aviat, segons Volberg, una partícula ¹¹⁸.

Entre les conservacions que queden als poemes homèrics hi ha la segona assibilació pròpia del grec septentrional i present en tessali, beoci, lesbi i dialectes doris τόσος, ὄσος, μέσος ¹¹⁹.

A Alcma s'importa de l'èpica ὄσα en lloc del laconi ὄσσα com en molts altres casos, tanmateix τόσαι (fr.19) pot interpretar-se com una alteració de la forma lacònia τόσσαι per la més familiar joni-àtica τόσαι, alteració ajudada, a més, per l'aparent dificultat mètrica que podria causar l'original ¹²⁰.

Els exclamatius no abunden a Píndar i solen estar introduïts mitjançant l'asíndeton. Trobem οἶον en neutre singular adverbial (*N.* 4, 93); ὄσσα (*O.* 9, 93); ὄσαις (*N.* 10, 41), i οἶαν (*I.* 6, 62). Com a relatiu qualitatiu οἶοι recorda les estructures comparatives èpiques (*N.* 8, 6-7; *P.* 9, 105-106). L'acusatiu neutre, singular o plural, és preferiblement interpretable com adverbial (*P.* 2, 74-75; *P.* 3, 17-19) ¹²¹.

¹¹⁷ B. FORSSMAN, *op. cit.*, pp. 87-88.

¹¹⁸ S'hi pot posar en relació, efectivament, l'adverbi *o-da-a₂*, PY *Aq* 218.1, Un 718.7, etc.

¹¹⁹ C.O. PAVESE, *Tradizioni...*, pàg. 26.

¹²⁰ R.A. FELSETHAL, *op. cit.*, pàg. 22.

¹²¹ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 322.

A Píndar τοιοῦτος resumeix el que s'acaba d'expressar, apareix sense article (*N.* 8, 35; *P.* 4, 94) i amb article (*O.* 9, 40). Concorre, a l'hora d'expressar qualitat, amb τοῖος (*P.* 4, 156-157) τοῖαδε (*Pae.* 8a, 13), τοῖαισιν (*I.* 6, 14). Per expressar la quantitat hi trobem τόσα (*O.* 13, 71), la correlació τόσον-τόσσον (*N.* 4, 4-5), τοσσάδε (*O.* 1, 115b) i la correlació τοσοῦθ' ὅσον (*I.* 2, 35)¹²². Els relatius quantitativus ὅσος i ὀπόσος apareixen sempre motivats semànticament (*I.* 3/4, 54b; *P.* 5, 35-36)¹²³.

En micènic apareixen també els adjectius *po-tu* πολὺς i en composició *-pa* *πανς: *to-so-pa to-sa-pa-ta* τόσα πάντα.

A Píndar πολλοί apareix junt amb ἕτερος (*P.* 4, 248) i en políptoton sovint en context gnòmic (*O.* 6, 79; *N.* 8, 8; *N.* 8, 20; *O.* 8, 23; *O.* 6, 11; *O.* 12, 10)¹²⁴. Πᾶς ο ἅπας s'empra adjectivalment amb article o sense (*O.* 1, 30; *N.* 4, 71-72; *O.* 2, 17) i també freqüentment com a pronom, en oposició a una persona verbal (*N.* 7, 5), aïllat (fr. 180, 1) amb un altre pronom (*I.* 1, 49), catafòric del relatiu πάντα-ἅσα (*I.* 1, 60). El precedeix l'article a fr. 140d; *O.* 2, 85-86 i el reforça l'adverbi ὁμοίως a *P.* 9, 78-79; *N.* 1, 53¹²⁵.

A Píndar ἄμφω i ἀμφοτέροι són minoritaris, només en trobem les formes ἀμφοτέροις (*P.* 2, 47-48); ἀμφοτερᾶν (*I.* 1, 6); ἀμφοτέρα (*P.* 4, 79) i en usos pronominals ἀμφοῖν (*P.* 3, 57; *I.* 5, 18-19), aposat a un pronom personal ἄμμιν-ἀμφοτέροις (*P.* 4, 167) i oposat a εἷς ἀμφοτέραις (*P.* 10, 2) i ἀμφοτέροι (*N.* 6, 1-2); ἀμφοτέροισι (*P.* 1, 99-100); ἀμφοτέροις (*P.* 2, 76); ἀμφοτέροις (*P.* 1, 88). L'acusatiu neutre ἀμφοτέρα (*O.* 13, 57; *O.* 1, 103-105) i ἀμφοτέρον (*I.* 1, 42; *O.* 6, 17)¹²⁶.

4. Conclusions

Les conclusions a què hem arribat a la fi de la present recerca s'inscriuen en els tres camps que hem hagut de tenir en compte al llarg de tota la nostra anàlisi, ço és, la història de la llengua, la dialectologia i la literatura. Per consegüent, oferirem les conclusions corresponents per separat.

---

¹²² P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 190.

¹²³ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 322.

¹²⁴ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 194.

¹²⁵ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 192.

¹²⁶ P. HUMMEL, *op. cit.*, pàg. 193.

Dins el camp de la història de la llengua, veiem en primer lloc com les llengües literàries no són com a regla general alienes a l'evolució del sistema, sinó que comparteixen amb la llengua parlada tot de fenòmens de renovació. La rica morfologia pronominal ofereix un ampli ventall de possibilitats per a comprovar la situació d'un text dins la història de la llengua.

Pel que fa a l'estudi de la dialectologia grega, hem observat com moltes de les preteses formes dialectals, eòlies o dòries, s'han de reanalitzar d'una altra manera, en tant que no es tracta d'autèntics dialectalismes, sinó d'arcaïsmes o conservacions. Hi ha autèntiques formes dialectals que, tanmateix, i com veurem tot seguit, s'expliquen bé dins el marc del polimorfisme propi de la literatura més elaborada.

Finalment, al pla de la literatura creiem que estem en condicions de fer algunes observacions relatives a la configuració de la llengua literària de dos gèneres molt influents durant tota la història de la cultura grega, l'èpica i la lírica coral.

El gènere de la lírica coral no és en ell mateix refractari a la incorporació d'elements doris si responen a la coloració dialectal esperada, bé pel que fa a l'ambientació d'allò que el poeta exposa, com al cas d'Alcmà, bé en relació amb la parla nativa d'aquest, com al cas de Corinna. Ara bé, només les innovacions caracteritzen un ús dialectal, per la qual cosa la major part de presumptes dorismes de la lírica coral poden ésser definits, ras i curt, com a arcaïsmes. Per consegüent, una forma com la lacònia τούνη, exactament igual a l'homèrica τύνη, resultaria tan dòria com el seu correlat –del qual no tenim a hores d'ara cap registre– a les tauletes micèniques. Tan sols les formes ἔγωνγα a Alcmà i ἰώνγα a Corinna responen a un reflex de la llengua parlada als respectius territoris (al cas d'Alcmà, no presuposem que es tracti també de la parla nativa de l'autor).

La presència de jonismes a la llengua de la lírica coral ha sigut negada per Meillet ¹²⁷; però les evidències que hem anat descabdellant ho desmenteixen, atesa l'altra freqüència de formes com ara σύ, a més de la presència ocasional d'altres com σοῦ.

---

¹²⁷ A. MEILLET, *op. cit.*, pàg. 210: *Faite pour des Doriens, la langue de la lyrique chorale littéraire exclut ce qui dénoncerait manifestement le grand dialecte de la civilisation, l'ionien.*

A la mateixa lírica coral, la presència dels anomenats eolismes, com ara ἄμμες i ὕμμες, no sembla justificada des del punt de vista de la praxi lingüística, ni tampoc des del de la conveniència per a l'execució o la difusió del poema. La utilització d'aquestes formes sembla aconsellada tan sols per raons literàries, de manera semblant a com trobem a l'èpica una generosa aplicació del polimorfisme.